

Світлана Закірова,

канд. іст. наук, доц., ст. наук. співроб.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ЦІНІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИМВОЛІЗМУ У ПРАВОВІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ СТАРОДАВНІХ СУСПІЛЬСТВ

У статті розглянуто сутність правової комунікації як різновиду соціальної комунікації, зазначено структурні елементи правової комунікації. На ранніх етапах розвитку суспільства і держави соціально-правова комунікація мала високий рівень символізму. У роботі проведено дослідження універсального характеру правового символізму у часи становлення права як соціального явища. Обґрунтовано значення символів і особливостей їх використання у соціально-правовій комунікації стародавніх суспільств. Підкреслюється, що завдяки застосуванню символів відбувалася не тільки міжособистісна групова комунікація сучасників певних подій, а й комунікація різних поколінь і народів світу.

Ключові слова: комунікація, правова комунікація, символ, символізм, стародавня держава.

Теоретичні новації сучасного наукового погляду на право через розвиток соціально-комунікативних технологій спричинили жваві дискусії серед науковців. Неоднозначність нових підходів і дискусійність багатьох положень комунікативної теорії права тільки підкреслюють актуальність і перспективність досліджень зазначеного напрямку, акцентують можливості міждисциплінарних розвідок у правничому науковому колі.

Проблеми становлення комунікаційного підходу до розвитку права знаходяться в дослідницькому фокусі А. Полякова [1], А. Токарської [2], І. Ситар [3], В. Павлова [4], О. Романенко [5]. Особливості застосування символів плідно аналізують автори колективної монографії «Символи в комунікації» [6]. Значення символіки у процесі політичної комунікації та регулюванні суспільних відносин розглядається в монографії Т. Гранчак [7]. Окремі аспекти проявів символізму у становленні права

висвітлюються в працях Д. Андрєєва [8], С. Саннікова [9] і Н. Гончарової [10]. Водночас роль символізму у процесі становлення і розвитку правової комунікації так і не стала темою самостійного наукового пошуку.

Метою цієї статті є висвітлення універсального характеру правового символізму і особливостей його проявів у часи становлення права як соціального явища. Особливої уваги заслуговує аналіз значення символів і особливостей їх використання в соціально-правовій комунікації стародавніх суспільств. Слід також визначити рівень наступності традицій символізму у просторі і часі.

Концепт «правова комунікація» введений у науковий обіг професором Санкт-Петербурзького державного університету А. Поляковим. Ідея правової комунікації була розроблена вченим на основі сприйняття положень західних дослідників-феноменологів і теоретиків комунікації. Він прагнув звернути увагу на принципову інтерсуб'єктивність природи права, її характер як утворення, що формується та існує лише за рахунок взаємодії, взаєморозуміння, злагоди людей на основі загальної смислової зрозумілості [4, с. 131]. Теоретичне осмислення такого підходу до розуміння права дає змогу стверджувати, що правова комунікація – це специфічний засіб спілкування і взаємодії, у процесі якого відбувається систематичне поширення і передача інформації про правові норми, забезпечені примусовою силою органів державної влади, з метою регулювання поведінки суб'єктів права. На думку О. Романенко, правова комунікація, будучи феноменом не тільки права, а й спілкування, повинна розглядатися не просто як взаємодія, а і як врегульований нормами права акт спілкування, інтерактивний діалог між суб'єктами права. Тому, вважає науковець, саме правова комунікація забезпечує реальний зв'язок між особистістю і державою [5, с. 150].

У ширшому розумінні комунікацію називають «інтерацією», тобто взаємодією, обміном інформацією, контактами. Як зазначає І. Ситар, відповідно до концепції А. Полякова, правова комунікація – це різновид соціальної комунікації; заснований на юридичних нормах, порядок взаємодії суб'єктів, що полягає в обміні правовою та іншою інформацією, спрямованою на задоволення їхніх законних інтересів і потреб [3, с. 122].

Доктор юридичних наук А. Токарська, поділяючи такий підхід до сутності права, зазначає, що природа права продукована і гармонізована

потребою збалансування людських стосунків, що є підставою формування та об'єктом застосування права [2, с. 39]. На думку А. Токарської, сучасний розвиток теорії правової комунікації спричинив своєрідний синтез західної та східної традицій історії права. Витоки першої з них – у системах права стародавніх Греції, Риму та Візантії, а друга пов'язана з правом Єгипту, Індії та Китаю [8, с. 7]. Відтак аналіз процесів соціально-правової комунікації у стародавніх державах і суспільствах є вельми важливим для розуміння загальноісторичного процесу розвитку як соціальної комунікації, так і права.

Правова комунікація вимагає наявності трьох компонентів: правові тексти (знаковий вираз права), суб'єкти права і реальна діяльність суб'єктів права. Суб'єкти права здійснюють інтерпретацію правових текстів і вчиняють юридично значущу діяльність – за такою умовною схемою відбувається механізм здійснення правової комунікації [4, с. 132]. Але стосовно стародавніх держав перша з трьох складових – знаковий вираз права – не обов'язково має бути представлена правовим текстом. Знаковою формою можуть виступати певні символи, предмети, жести, дії чи усна мова.

На ранніх етапах розвитку суспільства і держави соціально-правова комунікація мала доволі високий рівень символізму. Ми поділяємо точку зору авторів колективної монографії «Символи в комунікації» про те, що символ є одним з найбільш універсальних, стійких і ефективних інструментів будь-якої комунікації. Незважаючи на більш ніж двотисячоліття осмислення й ілюзії загального розуміння, поняття символу і сьогодні є одним з найбільш туманних і суперечливих у науці. Виступаючи атрибутом усіх комунікаційних процесів, символи широко використовувалися і продовжують використовуватися у легітимації чи делегітимації соціальних суб'єктів та явищ [6, с. 4].

К. Г. Юнг вважав, що символ – це знак, за допомогою якого людина пов'язує світ індивідуальної свідомості зі світом колективного несвідомого. Символічні знаки здатні утворювати судження, передавати інформацію, оцінювати ставлення, детермінувати дію суб'єкта комунікації. Як символ, на думку науковців, може виступати будь-що, якщо за допомогою таких знаків можна вказати на якийсь глибший, неочевидний сенс: різні предмети (сонце, дерево, гора Афон у Греції, зуб Будди в Шрі-Ланці тощо); малюнки і зображення (зірки, хрести, грифони

та ін.); обряди і танці; слова і вирази; знаки, що позначають частини людського тіла; особливості поведінки; одяг; прикраси та аксесуари; запахи; квіти; дії і вчинки [6, с. 19].

За часів існування виключно усного права в періоди становлення держави у різних народів склалися різноманітні стійкі символічні ритуальні дії, які виконували однакову функцію затвердження норм і правил суспільного життя. Послідовність процесу зберігалася і передавалася від одного покоління до іншого, тож без додаткових пояснень певні дії зрозуміло й однаково сприймалися всіма членами суспільства. Таким чином відбувалася не тільки міжособистісна групова комунікація сучасників певних подій і явищ, а й комунікація різних поколінь, що були пов'язані спільним минулим, культурою та поглядами на майбутнє.

С. Санніков, досліджуючи генезис потестарно-правових символів, виділяє серед них вербальні, наочні та процесуальні. Символи відображали потребу координувати спільну діяльність, передавати досвід, надавати авторитет діям; як кодовані знаки універсальної мови вони набували соціального, а згодом і міжнародного характеру [9]. Тобто вони виконували, перш за все, саме комунікативну функцію спочатку для членів своєї, замкнутої спільноти, а згодом – для більш широкого загалу.

Саме потребою підтвердження символічними діями усталених у суспільстві форм поведінки під час проведення певних процедур пояснюється існування у стародавньому праві таких характерних рис як формалізм і символізм. Комунікативна складова деяких процедур виглядала не просто обов'язковою, вона була єдино можливою. В окремих випадках правова комунікація відбувалася завдяки прямим діям і не потребувала особливого мовного пояснення.

Важливим місцем комунікації у давніх державах і суспільствах виступали храми і святилища. Тут відбувалася комунікація не тільки між людьми, а й між людьми та богами. Як зазначає Т. Шеркова, для носіїв, наприклад, давньоегипетської культури символіка ритуалів була добре зрозумілою, оскільки члени суспільства були введені в міфологічну релігійну історію держави. Культурна символіка Єгипту, що існувала протягом тисячоліть, була найважливішим шляхом до пізнання світу і людини, служила регулятором життя суспільства, взаємодії людей і богів [11].

Тлумачами відповідей богів людям виступали жерці або оракули. Їхні обрядові дії були суворо регламентовані і ретельно підтримували існуючий ритуал. У таких формах комунікації слова виступали не просто умовним позначенням певного священного предмета чи божества, а практично вважалися його частиною. За таких обставин люди допускали, що проголошення ритуального імені може викликати присутність того, хто цим ім'ям названий, а помилитися в словесному ритуалі – означало образити, прогнівити вищі сили або завдати шкоди їхньому здоров'ю [6, с. 27]. Тому називати ім'я богів та апелювати до них було не просто встановленим привілеєм певної категорії осіб у стародавніх державах, а й зрозумілою населенню традицією. Люди вважали, щоб дочекатися допомоги, а не накликати гнів богів за необережну образу, варто правильно звертатися до вищих сил. А всі складні ритуальні символічні дії під час відповідних обрядів знали лише жерці.

Діяльність культових установ у раннях державах водночас була спрямована як на соціальну, релігійну, так і на правову комунікацію. Так, у тому ж таки Стародавньому Єгипті тривалий час майже всі договори укладали у вигляді урочистої клятви, яку виголошували саме перед жерцями, і лише згодом – перед чиновниками.

А в Стародавній Індії доля обвинуваченого залежала від результатів зважування на особливих вагах, до яких попередньо зверталися з магічним заклинанням, щоб точно визначити міру добрих і поганих вчинків. Усі ритуальні дії щодо визначення ступеня провини звинуваченого відбувалися за присутності брахманів-жерців відповідно до джерела політико-правової думки Стародавньої Індії «Повчання Ману у дхармі» (Закони Ману). Норми та правила поведінки (дхарми) благочестивого представника різних варн індійського суспільства жерцям-брахманам виклав Ману, за однією версією – легендарний прародич усіх людей, а за іншою – один із давніх царів, але так чи інакше – символічна фігура сакрального характеру.

У цьому ж соціально-правовому ритуалі використовується ще один символічний предмет, який мав приблизно однаковий зміст у різних народів. Терези, на які покладалося завдання виміру рівня добра і зла, справедливості і несправедливості, використовували і в Стародавньому Єгипті. Саме тут терези почали використовувати як символ справедливого правосуддя. Навіть фараона символічно порівнювали з вагами:

«Ти є терези... Твоя мова – стрілка вагів, твоє серце – гирі, твої уста – коромисло» [12, с. 19].

У найважливішому джерелі знань про Стародавній Єгипет – «Книзі мертвих»⁶ уже є інформація про використання терезів в особливому символічно-ритуальному сенсі. «Книга мертвих» являла собою не просто збірник єгипетських гімнів і релігійних текстів, які клали до гробниці з метою допомогти померлому подолати небезпеки потойбічного світу і знайти благополуччя після смерті. Точні терміни оформлення збірки встановити складно, оскільки до збірника включалися фрагменти різних періодів, найбільш ранні з яких були створені за фараонів VI–V династій (бл. 2355 р. до н. е.), а до найбільш пізніших можна віднести ієрогліфи IV–I ст. до н. е. Цей пам'ятник виступає яскравим прикладом міжкультурної комунікації представників не просто різних поколінь, а навіть різних епох державності в історії Стародавнього Єгипту.

У 125-й главі збірки, до якої додається ілюстрація, описано посмертний суд бога Осіріса над померлим. Осіріс (цар і суддя загробного світу) сидить на троні із символами царської влади (корона, жезл і батіг). Нагорі зображені сорок два боги номів Єгипту. У центрі зали стоять ваги, на яких боги Тот і Анубіс зважують серце покійного (символ душі у давніх єгиптян). На одній чашці терезів лежить серце, тобто совість покійного, легка або обтяжена гріхами, а на іншій – Правда у вигляді пера богині Маат або її фігурки. Якщо людина вела на землі праведний спосіб життя, то її серце і перо важили однаково, а якщо грішила, то серце важило більше. Праведник потрапляв до загробного раю, грішника віддавали на поживу левові з головою крокодила – Амагові [13].

Дуже схожий символічний зміст закладався у терези давньогрецької богині правосуддя Феміди та давньоримської богині Юстиції. Відтак історія міжкультурної комунікації народів, що проживали далеко один від одного і у часі, і у просторі, зберегла не просто символічний предмет, а й трансформувала сутнісний зміст спеціальної обрядової дії до простого зображення символу. Сучасний юрист у будь-якій державі

⁶ Назву «Книга мертвих» збірці було дано німецьким єгиптологом Р. Лепсіусом, але більш точною, на думку М. Чегодасва, була б назва «Книга Воскресіння», оскільки єгипетська назва дослівно перекладається як «Глави про вихід до світла дня».

світу, не вдаючись в історію комунікації і права, практично підсвідомо використовує в емблемах, знаках і атрибутиці терези як загально-визнаний символ справедливого правосуддя, глибоке коріння якого у стародавніх часах.

Іншим цікавим прикладом поєднання в правовій комунікації стародавніх часів символізму і прямої передачі формального юридичного припису держави є встановлення у Вавилоні стели з текстом законів царя Хамурапі, правління якого приходилося на XVIII ст. до н. е. Ці закони були вибиті на великому чорному базальтовому стовпі, знайденому у 1901–1902 рр. під час розкопок стародавнього міста Сузи французькою археологічною експедицією на чолі з відомим єгиптологом Ж. де Морганом [14].

Ретельний аналіз цієї історичної пам'ятки зробив свого часу засновник наукової школи історії Стародавнього Сходу Б. Тураєв. Нагорі, на лицьовій стороні стовпа зображений цар, що стоїть перед богом Сонця Шамашем – покровителем суду. Наступна за барельєфом частина передньої і вся зворотна сторона стовпа покриті ретельно викарбуваним, виразним, убористим і витонченим клиноподібним текстом вавилонсько-семітичною мовою. Кодекс написаний давньовавилонськими ієрогліфами, так званим архаїчним клинописом.

Як підкреслює відомий науковець, в епоху Хамурапі цей стиль письма вживався зазвичай тільки в скульптурних творах і офіційних написах, тоді як приватні ділові документи і листування того часу вели за допомогою так званого давньовавилонського курсиву, дуже подібного до асирійських форм клинопису. Текст напису складається з приблизно п'ятдесяти коротких колон зі знаками, що йдуть у напрямку від вершини колони до її основи. Такий характер розташування рядків тексту, на думку вченого, навряд чи робив їх доступними для загалу, вимагаючи вкрай неприродного положення голови та очей читача.

Найімовірніше, вважає Б. Тураєв, метою публічного виставлення напису була тільки урочиста заява перед підданими про вступ у силу законодавства, що міститься в ньому, а не представлення його для загального вжитку. Як для судової практики, так і для загального ознайомлення зміст кодексу, імовірно, було відтворено на глиняних плитках. Правда, до нас не дійшли зразки таких табличок епохи першої династії, коли кодекс мав широке застосування, натомість значна кількість їх уламків відома

з пізньовавилонських часів [15]. Крім того, критична більшість населення Стародавнього Вавилону була неписьменною, тож передбачати, що стели виставляли задля можливості ознайомлення таким чином жителів держави із законодавством, на нашу думку, є не зовсім логічним, хоча така точка зору присутня в науковому середовищі. Скоріше за все, ми маємо справу саме із символічним вираженням традиції правової комунікації правителя зі своїми підданими, за допомогою якого правові настанови набували більшої легітимності, оскільки наочно демонстрували не лише божественне походження самих законів, а й безпосередній зв'язок правителя з богом Шамашем.

Щодо первісного місцезнаходження стели висловлюються лише здогадки, оскільки точне місце розташування цієї пам'ятки невідоме. Б. Тураєв вважає, що після першого оприлюднення у вавилонському столичному храмі Есагіле оригінал тексту законодавства Хамурапі був відтворений у копіях, які ставилися в різних частинах імперії. Екземпляр, що дійшов до нас, є однією з таких копій, поставлених у Сіппарі. В один з агресивних набігів еламітів на Вавилон цей стовп із кодексом Хамурапі був вивезений до Суз як військовий трофей разом з іншими пам'ятками Вавилонії.

Найімовірніше, копії законів зі змінами в тексті виготовлялися і розставлялися на теренах Вавилонської держави протягом усього правління Хамурапі. Як зазначає Б. Тураєв, у літописних хроніках царя другий рік правління (*приблизно 1791 р. до н. е.*) був зазначений як «рік, коли була встановлена правда». Натомість у тексті, що висічений на знайденому Ж. де Морганом базальтовому стовпі із Суз, мова йде вже про досягнення у внутрішній політиці та успішній боротьбі із зовнішніми ворогами царя Хамурапі як володаря всієї Месопотамії [15]. Тобто відомий нам зразок законів був створений не на другий рік правління, бо про успіхи в релігійних і соціальних реформах, військові перемоги царя, а тим більше підкорення і об'єднання усього Дворіччя (*приблизно 1755 р. до н. е.*), стало відомо лише з часом.

Тож враховуючи все вищезазначене, маємо констатувати, що, скоріше за все, стела з текстом законів царя Хамурапі мала значення символу і виконувала насамперед суто символічну комунікативну функцію. Вона була призначена саме для того, щоб зафіксувати факт існування державного законодавства в очах населення і постійно наочно нагадувати

йому про царя, який «дбає» про своїх підданих і представляє народ перед богами. Цей приклад є не що інше, як яскрава комунікативна дія символічного, а не письмового формату, така ж як манципація (накладення руки під час передачі окремої категорії речей) у римлян або обов'язкове довге волосся у представників королівських родів германських франкських племен. Оскільки стели із законами виготовлялися неодноразово, можемо припустити, що комунікативний ефект мав очікувані наслідки.

Практично протилежний характер комунікативної дії мав зовні схожий приклад виставлення законів на головній площі міста з античної історії. Близько 450 р. до н. е. в Стародавньому Римі було прийнято Закони XII таблиць. Їхньою підготовкою займалася комісія з десяти спеціальних посадових осіб римської республіки патриціанського походження – децемвірів, що підготувала закони на 10 таблицях, текст яких не задовольнив плебейське населення Риму. Внаслідок гострого політичного конфлікту була створена нова комісія децемвірів, до складу якої увійшли як патриції, так і плебеї. Первинний текст законів нова комісія на вимогу плебеїв з метою захисту їхніх прав доповнила ще двома таблицями.

Виставлені на форумі – центрі політичного життя республіканського Риму – нові закони були схвалені народом. Після цього вони були вибиті на дванадцяти дошках в особливому мідному пам'ятнику у вигляді двох (або трьох) багатограних колон. У своєму первинному вигляді Закони XII таблиць не збереглися, оскільки дошки були знищені у 390 р. до н. е. під час навали галлів на Рим. Зміст Законів XII таблиць реконструювався значно пізніше – у XVI–XVII ст. – на основі фрагментів із творів римських авторів пізніших часів. Натомість і до наших днів текст Законів XII таблиць залишається неповним, у ряді випадків неясним і неточним. Історики та юристи пояснюють існуючі протиріччя тим, що у текст Законів XII таблиць, як і в закони царя Хамурапі, на тому чи іншому етапі вносилися часткові зміни й доповнення.

На відміну від законів Хамурапі, які також були встановлені в людних місцях Стародавнього Вавилону, оприлюднення таким чином римських Законів XII таблиць мало зовсім інший сенс. Більшість громадян Риму мали достатній рівень освіти для того, щоб ознайомитися зі змістом законодавчих норм. Знання тексту Законів XII таблиць вважалося обов'язковим для всіх римських громадян, тому після їх прийняття істотною складовою освіти римлян стало правове виховання.

Колони з текстом Законів XII таблиць були спеціально встановлені там, де вершилося римське правосуддя. Відтак наочне представлення тексту Законів створювало умови для запобігання можливим аргументам з боку правопорушників. Саме у римському праві виник стійкий вираз і золоте правило юриспруденції: *Ignorantia non est argumentum* – незнання не є доказом, або у пізнішому варіанті тлумачення – незнання законів не звільняє від відповідальності. А відтак комунікаційна функція Законів XII таблиць полягала не у тому, щоб сприймати їх як символ влади і сили держави без розуміння змісту юридичних норм, а у прямій передачі юридичної інформації від законодавця до громадянина Риму. Проте зауважимо, що і притаманний стародавнім суспільствам символізм у виставленні законів держави в загальнодоступному місті все ж таки присутній. Викарбувані і виставлені на загал закони наочно демонстрували народу непорушність права, відкритість держави і рівність доступу до правосуддя.

Іншою формою символічної правової комунікації виступали поєднання у процедурі комунікації дії та мовного супроводу. Тільки за умов дотримання порядку дій і слів, які вимовляються учасниками всіх сторін, суспільство визнавало легітимність процедури. На цій стадії розвитку суспільства цілком можливою була ситуація, за якої той, хто допускав будь-яку неточність у висловлюваннях або жестах, ризикував не укласти угоду. Зокрема, вже згадувана нами процедура манципації являла собою складний обряд, який передбачав суворе дотримання встановлених формальностей при продажу землі, будівлі, рабів, робочої худоби та деяких інших речей у Стародавньому Римі. Ритуал визначав обов'язкову присутність власника речі і покупця, п'яти повнолітніх свідків і вагаря. Власник, наприклад раба, торкався його паличкою і промовляв передбачені законом слова: «Стверджую, що цей раб по праву квіритів належить мені, і що він повинен вважатися купленим мною за цей метал і за допомогою цих мідних терезів» [16], передаючи покупцеві право власності на нього. Покупець приймав це право, також торкаючись раба та промовляючи обрядові слова. На терези покупець клав символ купленої речі або всю річ, а продавець – символ платні (наприклад, зливok міді) [17, с. 165].

Під кожним словом і жестом суспільство розуміло чітко визначене поняття зі своїм особливим змістом. З часом просте відтворення

символічних слів, виразів і дій практично призводили до звинувачення чи виправдання особи, яка покладалася на розуміння суспільством інформаційного змісту проведеного ритуалу. Яскравим прикладом комунікативної дії символічного значення може вважатися вираз, який походить від єврейського обряду ритуального обмивання рук. У разі, коли вбивця людини був невідомий, Тора приписувала принести в жертву телицю: «І всі старійшини того міста, найближчі до вбитого, нехай умиють руки свої над головою корови, зарізаної в долині, і промовлять і скажуть: руки наші не пролили крові цієї, а очі наші не бачили». Вислів набув особливого поширення у зв'язку із описаним у біблійському Євангелії від Матвея сюжетом, за яким римський намісник Іудеї Понтій Пілат під час суду над Христом здійснив поширене серед іудеїв ритуальне обмивання рук. Віддавши на вимогу юрби Христа на розп'яття, у знак непричетності до здійснюваного вбивства «Пілат, бачачи, що ніщо не допомагає, взяв води і умив руки перед народом і сказав: не повинний я в крові праведника цього» [18].

Історія зазначеної ритуальної дії дійшла до наших днів у сучасному інформаційному значенні виразу – ухилятися від відповідальності чи не бажати брати на себе відповідальність. Натомість міжкультурна комунікація дещо змінила первісний сенс цієї символічної дії, оскільки наші сучасники використовують цей вираз також і у значенні «розірвати, припинити відносини з будь-ким».

Разом з тим у стародавніх державах доволі поширеною була форма правової комунікації з використанням суто знакової (письмової) текстової складової. Поширення різної за змістом юридичної практики призводило до фіксування різноманітних угод, які складали спеціальні посадові особи або писарі. Практичне застосування письмової форми закріплення договорів і судових рішень, зокрема вже у Стародавньому Шумері, підтверджують знайдені археологами тисячі глиняних табличок з найрізноманітнішими юридичними текстами угод, заповітів, векселів, розписок, судових постанов. Як вважав відомий американський шумеролог С. Крамер, уже в Давньому Шумері учні старших класів присвячували чимало уваги вивченню законів і наполегливо освоювали важкі та специфічні юридичні формули, а також переписували зводи законів і судові рішення [17, с. 29]. А тлумачення, поняття та зразки римських правових норм не просто дійшли до нашого часу через тисячо-

літню комунікацію різних народів і держав, вони заклали основи всього сучасного класичного цивільного права. Проте історія правової комунікації через передачу юридичної текстової інформації різним народам і державам виходить за межі нашого дослідження і має стати перспективною проблемою самостійного наукового пошуку.

Новітній розвиток комунікаційних процесів супроводжується появою нових рис і якостей, проте роль символів у передачі інформації, спілкуванні і взаємодії залишається вельми важливою і сьогодні. Сучасний символізм у комунікації, у тому числі і правовій, може проявлятися, як і раніше, через мовні та немовні форми. Причому навряд чи варто говорити про те, що з розвитком видів та способів комунікації перші (мовні) посилюють своє значення, а другі (немовні) втрачають сенс. Зокрема, сучасна людина багато у чому намагається перетворити текстові повідомлення на зрозумілі короткі смайли, хештеги та інфографіку, які швидше можна віднести не до мовної комунікації, а саме до предметної символіки. Тобто можна констатувати, що символізм трансформує певні речі і призводить до появи нових форм і засобів комунікації.

Таким чином, значення символів та окремих рис символізму в різних видах правової комунікації, починаючи з часів стародавніх суспільств та держав і до сьогодні, є надзвичайно важливим. За певних умов символізм проявлявся як у чистому, прямому вигляді, так і міг виступати однією зі складових загального процесу комунікації. Суспільство знає численні приклади символів, які виступали ефективним інструментом передачі інформації тільки для певного періоду або суспільства і втрачали свій сенс для представників інших народів чи історичних епох. Натомість історія комунікації має й інші, універсальні, стійкі та ефективні символи, що з'явилися ще за часів стародавніх держав, але не тільки не втратили свого значення, а й набули міжнародного комунікаційного змісту поза простором і часом.

Література

1. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода / А. В. Поляков. – Санкт-Петербург : СПб ун-т, 2004. – 864 с.; Поляков А. В. Нормативность правовой коммуникации / А. В. Поляков // Правоведение. – 2011. – № 5. – С. 30–39.

2. *Токарська А. С.* Комунікативна природа права і правової комунікації / А. С. Токарська // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 1. – С. 32–39.

3. *Ситар І. М.* Комунікація у праві: до проблеми міжкультурної комунікації / І. М. Ситар // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 807. – С. 119–123.

4. *Павлов В. И.* Идея правовой коммуникации и современная антропология права / В. И. Павлов // Правоведение. – 2014. – № 5. – С. 127–135.

5. *Романенко Е. А.* Вопросы соотношения коммуникации и правового общения [Электронный ресурс] / Е. А. Романенко // Вестник КрасГАУ. – 2010. – № 12. – С. 149–154. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-sootnosheniya-kommunikatsii-i-pravovogo-obshcheniya> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.

6. Символы в коммуникации [Электронный ресурс] / под ред. И. М. Дзялошинского / Серия «Коммуникативные исследования». Вып. 6. – Москва : НИУ ВШЭ, 2011. – 161 с. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/issue/niu_vshe6.pdf (дата обращения: 18.03.2017). – Загл. с экрана.

7. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 481 с.

8. *Андреев Д. В.* Витоки та парадигми соціально-правової комунікації / Д. В. Андреев // Право і безпека. – 2013. – № 2. – С. 6–12.

9. *Санников С. В.* Генезис и типология потестарно-правовых символов германских «варварских королевств»: к постановке проблемы [Электронный ресурс] / С. В. Санников. – Режим доступа: <http://www.nsu.ru/classics/law/sannikov-simboly.pdf> (дата обращения: 18.03.2017). – Загл. с экрана.

10. *Гончарова Н.* Символизм в праве [Электронный ресурс] / Н. Гончарова // Вестник ВГУ. Серия: «Право». – 2016. – № 1. – С. 91–97 – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2016/01/2016-01-10.pdf> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.

11. *Шеркова Т. А.* Древнеегипетские переходные обряды в контексте Юнгианской психологии [Электронный ресурс] / Т. А. Шеркова. – Режим доступа: [http://www.delphisru/files/Konf_2015/T. A. Sherkova.%20Drevneeg petskie%20 perehodnye%20 obrjady%20 v%20 kontekste%20 Jun ganskoj%20 psihologii.pdf](http://www.delphisru/files/Konf_2015/T._A._Sherkova.%20Drevneeg%20petskie%20perehodnye%20obryady%20v%20kontekste%20Junganskoj%20psihologii.pdf) (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.

12. Рубаник В. Е. История государства и права зарубежных стран / В. Е. Рубаник. – Санкт-Петербург : Питер, 2011. – 544 с.
13. Древнеегипетская «Книга Мертвых» [Электронный ресурс] // Вопросы истории / Пер. с др.-егип., введение и комментарии М. А. Чегодаева. –1994. – № 8. – С. 145–163; № 9. – С. 141–151. – Режим доступа: <http://pstgu.ru/download/1180370552.mertvyh.pdf> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.
14. Законы вавилонского царя Хаммурапи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/ER/EText/hammurap.htm> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.
15. Тураев Б. Законы Хаммурапи [Электронный ресурс] / Б. Тураев. – Режим доступа: <http://www.fanread.net/book/12235650/?page=8> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.
16. Гай. Институты [Электронный ресурс] / пер. с лат. Ф. Дыдынского. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000#119> (дата обращения: 19.03.2017). – Загл. с экрана.
17. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн / Н. М. Хома. – Київ : Каравела: Новий Світ-2000; Львів : Магнолія плюс, 2003. – 480 с.
18. Крилаті вислови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovo.org.ua/33/53411/33100.html> (дата звернення: 19.03.2017). – Назва з екрана.

References

1. Poljakov, A. V. (2004). Obshhaia teoriia prava: problemy interpretatsii v kontekste kommunikativnogo podhoda [General theory of law: problems of interpretation in the context of a communicative approach]. St. Petersburg: SPb un-t [in Russian]; Poliakov, A. V. (2011). Normativnost pravovoi kommunikatsii *Pravovedenie – Pravovedenie*, no. 5, pp. 30–39 [in Russian].
2. Tokarska, A. S. (2011). Komunikatyvna pryroda prava i pravovoi komunikatsii [Communicative nature of Law and legal Communication]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and Methodological Problems of Law*, no. 1, pp. 32–39 [in Ukrainian].
3. Sytar, I. M. (2014). Komunikatsiia u pravi: do problemy mizhkulturnoi komunikatsii [Communication in law: the problem intercultural communication]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*.

Yurydychni nauky. – Herald of Lviv Polytechnic National University. Law, no. 807, pp. 119–123 [in Ukrainian].

4. Pavlov, V. I. (2014). Ideia pravovoi komunikatsii i sovremennaia antropologiya prava [The idea of legal communication and modern anthropology of law]. *Pravovedenie – Pravovedenie*, no. 5, pp. 127–135 [in Russian].

5. Romanenko, E. A. (2010). Voprosy sootnosheniia komunikatsii i pravovogo obshheniia [Issues of correlation between communication and legal dialogue] *Vestnik KrasGA–The Bulletin of KrasGAU*, no. 12, pp. 149–154. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-sootnosheniya-kommunikatsii-i-pravovogo-obscheniya> [in Russian].

6. Dzialoshinskii, I. M. (Ed.) (2011). Simvoly v komunikatsii [Symbols in Communication]. Retrieved from http://www.russcomm.ru/rca_biblio/issue/niu_vshe6.pdf [in Russian].

7. Hrachak, T. (2012). Biblioteka i politychna komunikatsiia [Library and political communication]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Andriev, D. V. (2013). Vytoky ta paradyhmy sotsialno-pravovoi komunikatsii [Origins and paradigms of social and legal communication]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, no. 2, pp. 6–12 [in Ukrainian].

9. Sannikov, S. V. Genesis i tipologija potestarno-pravovyh simvolov germanskih «varvarskih korolevstv»: k postanovke problemy [The genesis and typology of the potestarian-legal symbols of the german «barbarian kingdoms»: the formulation of the problem]. Retrieved from <http://www.nsu.ru/classics/law/sannikov-simboly.pdf> [in Russian].

10. Goncharova, N. (2016). Simvolizm v prave [Symbolism is the right]. *Vestnik VGU. Serija: Pravo – Proceedings of VSU. Series: Law*, no. 1, pp. 91–97. Retrieved from <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2016/01/2016-01-10.pdf> [in Russian].

11. Sherkova, T. A. Drevneegipetskie perehodnye obriady v kontekste Jungianskoi psihologii [Ancient Egyptian transitional rites in the context of Jungian psychology]. Retrieved from [http://www.delphis.ru/files/Konf_2015/T. A. Sherkova.%20 Drevneeg petskie%20 perehodnye%20 obrjady%20 v%20 kontekste%20 Jungianskoj%20 psihologii.pdf](http://www.delphis.ru/files/Konf_2015/T._A._Sherkova.%20Drevneeg_petskie%20perehodnye%20obryady%20v%20kontekste%20Jungianskoj%20psihologii.pdf) [in Russian].

12. Rubanik, V. E. (2011). Istorii gosudarstva i prava zarubezhnyh stran [History of state and law of foreign countries]. St. Petersburg : Piter [in Russian].

13. Drevneegipetskaia «Kniga Mertvyh» (1994). (M. A. Chegod aev, Trans). *Voprosy istorii – Issues of History*, no. 8, pp. 145–163; no. 9, pp. 141–151. Retrieved from <http://pstgu.ru/download/1180370552.mertvyh.pdf> [in Russian].
14. Zakony vavilonskogo tsaria Hammurapi [Laws of the Babylonian King Hammurabi]. Retrieved from <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/hammurap.htm> [in Russian].
15. Turaev, B. (2015). Zakony Hammurapi [Laws of Hammurabi]. Retrieved from <http://www.fanread.net/book/12235650/?page=8> [in Russian].
16. Gaj. Institucii [Institutes of Roman Law]. (F. Dydynskii, Trans.) Retrieved from <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000#119> [in Russian].
17. Khoma, N. M. (2003). Istoriiia derzhavy ta prava zarubizhnykh krain [History of state and law of foreign countries]. Kyiv : Karavela : Novyi Svit-2000, Lviv : Mahnoliia plius [in Ukrainian].
18. Krylati vyslovy [Site of Winged expressions]. <http://slovopedia.org.ua/>. Retrieved from <http://slovopedia.org.ua/33/53411/33100.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017.

Svitlana Zakirowa,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Value Potential of Symbolism in the Legal Intercultural Legal Communication of Ancient Societies

The essence of legal communication as a form of social communication is analysed in the article, the structural elements of legal communication are characterized. At the early stages of the development of society and the state, social and legal communication had a high level of symbolism. An important place of communication in the ancient states were temples. Activities of religious institutions was simultaneously focused on the social, religious and legal communication.

The study of the universal character of legal symbolism in the period of the formation of law as a social phenomenon was carried. It is proved the value of symbols and features of their use in the socio-legal communications ancient societies. Examples of the combination in legal communication of symbolism and the direct transfer of the formal legal prescription of the state are given. It is underlined that thanks to the use of symbols, not only the interpersonal group communication of contemporaries of

certain events occurred, but also the communication of different generations and peoples of the world was possible.

Keywords: communication, legal communication, symbol, symbolism, ancient state.

Светлана Закирова,

канд. ист. наук, доц., ст. науч. сотр.,

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Ценностный потенциал символизма в правовой межкультурной коммуникации древних обществ

В статье рассмотрена сущность правовой коммуникации как разновидности социальной коммуникации, охарактеризованы структурные элементы правовой коммуникации. На ранних этапах развития общества и государства социально-правовая коммуникация имела высокий уровень символизма. Важным местом коммуникации в древних государствах выступали храмы. Деятельность культовых учреждений одновременно была направлена на социальную, религиозную и правовую коммуникацию. В работе проведено исследование универсального характера правового символизма в период становления права как социального явления. Обосновано значение символов и особенностей их использования в социально-правовой коммуникации древних обществ. Приведены примеры сочетания в правовой коммуникации символизма и прямой передачи формального юридического предписания государства. Подчеркивается, что благодаря применению символов происходила не только межличностная групповая коммуникация современников определенных событий, но и коммуникация различных поколений и народов мира.

Ключевые слова: коммуникация, правовая коммуникация, символ, символизм, древнее государство.